

Теорія і методика навчання та виховання.

Яценко Т. О.,

доктор педагогічних наук,

головний науковий співробітник відділу

навчання української мови та літератури

Інституту педагогіки НАПН України

Національно-патріотичне виховання учнів: змістовий і методичний аспекти шкільного курсу української літератури НУШ

Суспільно-політична ситуація в Україні актуалізує проблему формування громадянської компетентності здобувачів загальної середньої освіти. Багатогранні аспекти національно-патріотичного виховання учнів задекларовано в Концепції Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року, Державному стандарті базової середньої освіти (2020), модельних навчальних програмах НУШ (2021). Відтак ціннісні орієнтири шкільної літературної освіти повинні визначатися пріоритетом національно-патріотичного виховання учнів, в основі якого виховання національної свідомості, любові до України, свого народу, шанобливого ставлення до його культури, здатності зберегти свою національну ідентичність, брати участь у розбудові та захисті своєї держави. Акцентуючи на значущості національного виховання в процесі вивчення української літератури, Н. Волошина свого часу слушно зазначала, що «учні мають усвідомити свою національну належність, відчутти себе причетними до національної спільноти, ім'я якій – український народ... Проймаючись національною ідеєю через художнє слово, вони споріднюються з духовною культурою свого народу, відчувають свій зв'язок з його історичною долею» [1, с. 7–8].

У вітчизняній школі традиційно приділяється значна увага проблемі виховання у підростаючих поколіннях етичних якостей особистості, почуття колективізму, громадської свідомості, любові до Батьківщини, шанобливого ставлення до історії своєї країни, її державних символів, до свого народу.

Актуалізацією ідеї національно-патріотичного виховання вирізняється новий зміст сучасної шкільної літературної освіти. Так, у чинній модельній навчальній програмі з української літератури для 5–6 класів, підготовленій в Інституті педагогіки НАПН України, наголошується на важливості «виховання національно свідомих громадян України; формування гуманістичного світогляду, національних і загальнолюдських цінностей учнів» [3, с. 3]. Програму побудовано за тематично-жанровим принципом, тому передбачено розділи, у яких художні твори та навчальний матеріал дібрано з урахуванням патріотичної тематики. Наприклад, змістове наповнення тематичних розділів «Малі жанри фольклору та літератури (прислів'я, приказки, загадки)», «Минуле українського народу: легенди, перекази, літописні оповіді», «Україна і я», «Рідна природа», а в 6 класі – «Міфи прадавньої України», «Народні пісні. Календарно-обрядові пісні», «Мудрість байки», «Ліричні послання Україні» орієнтовано на виховання в учнів любові до України, рідного краю і його природи, поваги до національних традицій і символів українського народу, осмислення історичних образів українців-борців за національну незалежність, формування громадянської компетентності.

Досягненню означених освітньо-виховних цілей ефективно сприяє змістове наповнення (художньо-публіцистичні оповіді, методичний апарат, ілюстративний матеріал) підручника «Українська література. 5 клас» авторського колективу із Інституту педагогіки НАПН України (гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України», наказ МОН України № 140 від 8 лютого 2022 р.) [4]. Конкретизуємо прикладами.

Під час вивчення тематичного розділу «Малі жанри фольклору та літератури» учням рекомендовано збагатити власний читацький досвід прислів'ями і приказками глибокого національного змісту: *«Немає в світі краще рідного краю. Батьківщина – мати, умій за неї постояти. Людина без батьківщини – соловей без пісні. Батьківщина починається з сім'ї»*.

У рубриці «Читацький путівник» до розділу «Минуле українського народу: легенди, перекази, літописні оповіді» зазначається, що «...праукраїнці-

рósичі, як й інші народи, створювали свої мудрі, красиві й захопливі легенди, перекази, літописні оповіди, у яких збережено історичну пам'ять народу». Актуалізуючи знання про національні традиції і символи українського народу, у рубриці «Ти вже знаєш» передбачено таке завдання: «Пригадай відомі тобі легенди. Розкажи, що нового ти довідався/довідалася з них про звичаї, традиції, світогляд українського народу». Візуалізації прочитаного тексту легенди про калину як один із традиційних символів української культури сприяє ілюстративний матеріал підручника і система запитань до нього. Представлені фото та репродукції картин корелюють за темою, ідеєю та образами з художнім твором, утверджують такі важливі категорії національного виховання, як «Україна», «хата», «калина», «лелека»». Як-от: «Розглянь картину О. Шупляка «Сон Калини». Який настрій намагався передати художник? З яким епізодом легенди співвідноситься ця картина? Чому калина стала символом краси, доброти та кохання?».

Збагаченню духовного світогляду школярів, вихованню шанобливого ставлення до історії України, формуванню усвідомлення особистістю себе як частини українського народу сприяє методичний апарат навчальної теми, присвяченої вивченню уривку із «Повісті минулих літ» (у переказі В. Близнеця): «Чому Київську Русь вважали однією з найкультурніших держав тогочасної Європи? У чому, на твою думку, полягає важливість для сучасників/сучасниць збереження літописних оповідей про наше минуле? Для чого варто зберігати пам'ять про минуле свого роду і народу?»

Мотивуючи п'ятикласників до текстуального вивчення художніх творів тематичного розділу «Україна і я», у рубриці «Читацький путівник» акцентується на важливості формування патріотичних почуттів особистості: «Для кожної людини в світі рідний край – найдорожчий серцю. А за що ти любиш рідну вулицю, своє село чи місто, Україну? Напевно, немає жодного письменника або письменниці, які б не змалювали у своїх творах Батьківщину, її людей, природу, які б не захоплювалися нею, не турбувалися про неї. Адже рідна земля дорога серцю – як рідна мати. У цьому розділі ти більше

довідаєшся про життя і творчість найвидатнішого українця – Тараса Шевченка. Прочитаєш поезію Богдана Лепкого та ознайомишся з творами сучасної поезії, у яких оспіваний український край».

Утвердженню високих моральних ідеалів, формуванню активної громадянської позиції учнів сприяє змістове наповнення теми, присвяченої вивченню життя і творчості Т. Шевченка. Так, у процесі ознайомлення з віршем «Учіться, читайте...» (уривок із послання «І мертвим, і живим...») у рубриці «Поміркуй!» запропоновано особистісно зорієнтовані запитання, що спонукають учнів до глибокого осмислення провідного мотиву поезії та проведення паралелей із сучасністю: *«Чому без належної освіти неможливе справжнє національне відродження народу? На твою думку, що таке чуже, а що своє в навчанні? Як поет це радить поєднувати? Як ти розумієш цю пораду? Чому, на переконання Т. Шевченка, не можна зрікатися рідного народу, його традицій, мови? Чи злободенними є ці поетові заповіді сьогодні?»*

Змістовна художньо-публіцистична оповідь рубрики «Літературознавчий клуб» про сповнене випробувань і боротьби життя Т. Шевченка є передумовою для формування в уяві учнів образу митця як особистості, що й нині залишається найбільшим моральним авторитетом для українського народу. Запитання проблемного характеру спонукають п'ятикласників до розуміння духовно-моральних ідеалів поета, сприяють формуванню ціннісного ставлення до українського народу, Батьківщини, нації, розвитку вміння пояснювати власну громадянську позицію: *«Які вчинки Т. Шевченка свідчать про його щире любов до України? Чи можна Тараса Шевченка назвати успішною людиною, переможцем? Свою думку обґрунтуй. Чому цього митця вважають найвидатнішим українцем?»*

Текстоцентричний принцип навчання української літератури як основний у побудові означеного підручника створює можливості для використання текстів виховного змісту. До роздумів про історичну долю України та готовності заради неї до самопожертви спрямовує п'ятикласників текстуальне вивчення оповідання З. Мензатюк «Мій тато став зіркою». Методичний апарат

до опрацювання цієї навчальної теми передбачає систему особистісно орієнтованих запитань, що сприяють глибокому осмисленню національно-патріотичної тематики твору – прагнення українського народу до свободи, причетність кожного до історії рідного народу, важливість збереження пам'яті про найрідніших. Наприклад, *«Що ти знаєш про Революцію гідності? Чи є серед близьких тобі людей учасники цієї історичної події?»*, *«Гідність виявляється щоденно у маленьких і великих учинках. Яких саме? На підтвердження цієї думки наведи приклади з відомих тобі літературних творів та з власного життєвого досвіду»*, *«Прослідкуй за змінами, які відбуваються в поведінці, судженнях дівчинки впродовж часу, описаного у творі. Чи стає вона дорослішою, мудрішою? Умотивуй свої думки прикладами з тексту»*.

Отже, підручник української літератури для 5 класу НУШ авторського колективу із Інституту педагогіки НАПН України як у змістовому, так і в методичному аспектах орієнтований на патріотичне виховання, формування громадянської компетентності учнів, утвердження національних і загальнолюдських цінностей.

Список використаних джерел

1. Наукові основи методики літератури: навч.-методич. посіб.; за ред. Н. Волошиної. Київ: Ленвіт, 2002. 344 с.
2. Українська література. 5–6 класи: модельна навчальна програма; за наук. ред. Т. О. Яценко. Київ: Пед. думка, 2021. Режим доступу: <https://osvita.ua/school/program/model-prog-nush/83182/>
3. Яценко Т. О., Пахаренко В. І., Слижук О. А. Українська література: підруч. для 5 кл. закл. заг. серед. освіти. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2022. 254 с. Режим доступу: <https://ru.calameo.com/read/0061919638390f0c06f9f>